

The Islamic Republic of Iran and the Revolution in Military

Affairs: Normative Origins

Mohammad Javad Izadi *¹| Yousof Qorashi ²

1

Vol. 10
Autumn 2024
P.P: 11-34

Research Paper

Received:
25 August 2022
Accepted:
06 November 2022

Abstract

It has been nearly a decade that Iran's regional policies have been drawn the attention of a range of intra-and-externa regional actors. The main concern of these actors are Iran's military measures, which are included in the strategic literature under the category of Revolution in Military Affairs (RMA). Due to the fact that Iran is part of the Middle East region, which has experienced tremendous changes in the last decade, have added to the complexity and greatly affected the calculations of the actors involved in the region. This research, by raising the question that "What is the normative origin of the revolution in the military affairs of the Islamic Republic of Iran?", intends to provide a normative explanation of Iran's military policies, contrary to the approaches of the mainstream of the International Relations. The findings of this article are based on the proposition that the national and religious ideas of Iranians have made the pursuit of RMA inevitable, and in other words, this phenomenon originated from the basis of Iranian identity. On this basis, idealism, independence, xenophobia, cosmopolitanism, and self-reliance emerged from national ideas that combined with the occurrence of the Islamic Revolution and synergism with religious foundations, including anti-arrogance, defense of the oppressed, the principle of Naye-Sabil, and the predominance of Good over Evil in the military arena. This article has a descriptive-analytical nature and library resources have been used to collect data.

Keywords: Islamic Republic of Iran, Revolution in Military Affairs, normative theory, national identity, religious identity.

1. Graduated, Regional Studies, Shiraz University, Shiraz, Iran

2. Corresponding Author: Assistant Professor, Department of Political Science, School of Law and Political Science, Shiraz University, Shiraz, Iran.
Qorashi@shirazu.ac.ir

۱

سال دهم
زمستان ۱۴۰۲
صص: ۳۴-۱۱

مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت:
۱۴۰۲/۱۱/۰۷
تاریخ پذیرش:
۱۴۰۲/۱۲/۰۹

جمهوری اسلامی ایران و انقلاب در امور نظامی: خاستگاه‌های هنجاری

محمدجواد ایزدی^{۱*} | سید یوسف قرشی^۲

چکیده

نزدیک به یک دهه است که سیاست‌های منطقه‌ای ایران بیش از گذشته مورد توجه طیفی از کنشگران اعم از کنشگران منطقه‌ای و فرمانطقه‌ای قرار گرفته است. تمرکز این کنشگران به طور عمده معطوف به فعالیت‌های نظامی ایران است. این فعالیت‌ها که در ادبیات استراتژیک ذیل مقوله انقلاب در امور نظامی قرار می‌گیرد، به سبب واقع شدن ایران در منطقه غرب آسیا که در دهه اخیر تحولات غیرقابل باوری را به خود دیده است، بر پیچیدگی تحولات افزوده و محاسبات کنشگران درگیر در منطقه را به شدت از خود متأثر کرده است. این پژوهش با مطرح ساختن این پرسش که «انقلاب در امور نظامی جمهوری اسلامی ایران از چه خاستگاه هنجاری برخوردار است» در صدد است برخلاف رویکردهای جریان اصلی روابط بین‌الملل، تبیینی هنجاری از سیاست‌های نظامی ایران ارائه دهد. یافته‌های این مقاله بر این گزاره استوار است که انگاره‌های ملی و دینی ایرانیان، پیگیری انقلاب در امور نظامی را اجتناب‌ناپذیر کرده است و به سخن دیگر، این پدیده از بنیان هویتی ایرانیان سرچشمه گرفته است. بر این مبنای آرمان‌گرایی، استقلال‌خواهی، بیگانه‌ستیزی، جهان وطن‌گرایی و خودمحوری برگرفته از انگاره‌های ملی است که با پیروزی انقلاب اسلامی و هم‌افزایی با آموزه‌های دینی از جمله استکبارستیزی، دفاع از مظلومان، نفی سلطه و غلبه حق بر باطل در عرصه نظامی نمایان گردید. ماهیت این نوشتار توصیفی تحلیلی است و برای گردآوری داده‌ها از منابع کتابخانه‌ای بهره گرفته شده است.

کلیدواژه‌ها: جمهوری اسلامی ایران، انقلاب در امور نظامی، نظریه هنجاری، هویت ملی، هویت دینی.

۱. فارغ‌التحصیل، رشته مطالعات منطقه‌ای، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران.

۲. نویسنده مسئول: استادیار گروه علوم سیاسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران.

۱- مقدمه و بیان مسئله

انقلاب در امور نظامی^۱ را یک رخداد معطوف به جهان معاصر می‌دانند. این رخداد ناظر به یک نوآوری نظامی انقلابی یا شدید است. البته اصطلاح «انقلاب» به معنی تغییر سریع نیست، بلکه به این معنی است که آن تغییر به حدی عمیق است که از حتی ماهیت روش‌های قدیمی را منسوخ می‌کند و آماج را بیش از پیش دچار هراس و نگرانی می‌کند.

تاریخ در دوره یونان باستان، دوره دولت - ملت مدرن و در نهایت در هزاره سوم میلادی نشان از آن دارد که تقابل موجودیت‌های سیاسی اعم از اسپارت و آتن، کارتاژ و روم، هابسبورگ و فرانسه، و شوروی و ایالات متحده، همگی در چهارچوب رصد و پایش توانمندی‌های نظامی رقیب به مرحله جنگ رسیده است. به عبارت دیگر، ترس از جابه‌جایی احتمالی در جایگاه آتی قدرت، سبب توسل به جنگ پیش‌دستانه توسط این موجودیت‌های سیاسی شده است. بررسی عوامل روان‌شناختی و غیرمادی که دولت‌ها را به سمت ارتقا توانمندی نظامی سوق می‌دهد از چنان اهمیتی برخوردار است که بخش از تلاش‌های پژوهشگران جریان‌های انتقادی و هنجاری روابط بین‌الملل را معطوف به خود کرده است.

ایران اسلامی به مثابه یک دولت - ملت و موجودیت سیاسی هم در تعامل با پدیده انقلاب در امور نظامی بوده است. باگذشت بیش از چهار دهه از انقلاب اسلامی در ایران باتکیه بر اندیشه‌های امامین انقلاب و متخصصین حوزه دفاعی و امنیتی معطوف به ضرورت‌های جامعه بین‌الملل و ارتقا جایگاه ایران انقلابی، ارتقا توانمندی نظامی در داخل به نحوی پیگیری شده که مضاف بر نیاز مختلف نهادهای نظامی از جمله کلاس‌های گوناگون موشک با برد کوتاه، میانی و بلند برد و همچنین بالستیک، گونه‌های مختلف تانک و تسلیحات ضدتانک، کشتی نظامی و ناوچه، در قلمرو ادوات دریایی، موشک و اژدر ساحل به دریا و بالعکس، هواپیمای نظامی با سرنشین و پهپاد، سامانه‌های الکترونیکی جنگ و مبارزه سایبری، سیستم‌های ثابت، متحرک و زیرزمین به منظور پرتاب موشک، سامانه ضدهوایی فوق مدرن و گونه‌های پیشرفته رادار، این ادوات نظامی به سایر کشورها هم صادر شده است. فارغ از ماهیت این تحولات نظامی، آنچه اهمیت مضاعف دارد،

1 RMA

بررسی و مطالعه خاستگاه و دلایل هنجاری اتخاذ تحول مستمر در امور نظامی توسط جمهوری اسلامی ایران است. به بیان دیگر، انقلاب در امور نظامی در ایران از چه بنیان هنجاری برخوردار است؟

در پژوهش حاضر، نویسندگان با اولویت دادن به ماهیت هنجاری و هویت ترکیبی رهبران و جامعه ایرانی که به طور هم‌زمان برآمده از ارزش‌های انقلابی - اسلامی و ایرانی - باستانی است، بنیان‌های انقلاب در امور نظامی در جمهوری اسلامی ایران را شناسایی و موجه به ارزش‌ها و انگاره‌های مزبور می‌کنند. بدین منظور در ابتدا به چهارچوب نظری متناسب با مورد مطالعاتی پرداخته می‌شود که نظریه هنجارگرایی اسلامی است. سپس با اتکا به مفهوم انقلاب در امور نظامی، نسبت جمهوری اسلامی ایران با این پدیده بررسی می‌شود. در نهایت، عناصر مؤثر هویتی - هنجاری در پیگیری سیاست انقلاب در امور نظامی مورد اشاره قرار می‌گیرد.

۲- پیشینه پژوهش

سخن گفتن از دگردیسی نظامی که در قالب انقلاب در امور نظامی از آن یاد می‌شود، به کرات در پژوهش‌های فناورانه، اقتصادی، نظامی و حتی سیاسی صورت گرفته است. اما آنچه کمتر مورد توجه واقع شده است مبانی و دلایل تمرکز جمهوری اسلامی ایران بر انقلاب در امور نظامی است. شایسته است به آثاری همچون *الگوی راهبردی دفاعی مبتنی بر اندیشه دفاعی حضرت امام خمینی (ره)* (کرم‌نیا، ۱۳۹۶)، «بررسی امنیت نظامی در گفتمان فرماندهی معظم کل قوا امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)» (رشید زاده، ۱۳۹۳) و «فرهنگ راهبردی جمهوری اسلامی ایران» (Cain, 2002) اشاره شود که قرابت محتوایی با پژوهش حاضر دارند. لکن نکته حائز اهمیت آن است که در آثار موجود از یک‌سو تلاش شده تا رفتارهای نظامی ایران صرفاً در چهارچوب سیاست قدرت با محتوای ایدئولوژیک تبیین شود که عمدتاً در آثار اندیشمندان آمریکایی و اروپایی منعکس شده است؛ و از سوی دیگر، آثار اندیشمندان ایرانی متمرکز بر آموزه‌های دینی، در وجاهت بخشیدن به سیاست‌های دفاعی ایران کوشا بوده‌اند. به نظر می‌رسد، برای ایجاد فهم دقیق‌تر از آنچه جمهوری اسلامی ایران در عمل انجام می‌دهد، نیازمند استفاده از عناصر تاریخی و ملی ایرانیان هستیم که در هم‌افزایی با عناصر دینی، توجیه‌کننده قوی‌تری برای فهم رفتار نظامی ایران برای

غیرایرانیان باشد. این کاستی در پژوهش حاضر برطرف شده است. در جدول زیر تفصیل بیشتری از محتوای آثار موجود آمده است.

جدول ۱. پیشنهاد پژوهش

ردیف	نویسنده / نویسندگان (سال پژوهش)	عنوان پژوهش	روش‌شناسی پژوهش	مهم‌ترین یافته‌ها و نتایج مرتبط با پژوهش
۱	کرم‌نیا (۱۳۹۶)	الگوی راهبردی دفاعی مبتنی بر اندیشه دفاعی حضرت امام خمینی (ره)	تحلیل محتوا	در چهارچوب اندیشه امام خمینی (ره) اشتغال به امور دفاعی یک واجب عینی است.
۲	رشید زاده (۱۳۹۳)	بررسی امنیت نظامی در گفتمان فرماندهی معظم کل قوا امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی)	پیمایش	اقتدار فرماندهی و رهبری ولی‌امر مسلمین و اطاعت غایت‌مدارانه فرماندهان مهم‌ترین عامل ارتقا امنیت نظامی است.
۳	Ostovar (2009)	Guardians of the Islamic Revolution Ideology, Politics, and the Development of Military Power in Iran (1979–2009)	جامعه‌شناسی تاریخی	در ایران پسا انقلاب، میانارتقاء قدرت نظامی و منازعات سیاسی ارتباط مستقیم وجود دارد.
۴	Cain (2002)	Iran's Strategic Culture and Weapons of Mass Destruction: Implications for Us Policy	جامعه‌شناسی تاریخی	تلاش ایران برای دستیابی به بمب هسته‌ای ریشه در فرهنگ استراتژیک این کشور دارد و رهبران آمریکا از درک آن ناتوان‌اند.

۳- چارچوب نظری

برای سال‌های متمادی نگاه و روش‌های مسلط بر روابط بین‌الملل بر اثبات‌گرایی و مقوله‌ای تحت عنوان تبیین‌گرایی استوار بود. (9: Dunne, Kurki, & Smith, 2021) در این دوران، با تسلط نظریه‌های جریان اصلی در نظام بین‌الملل و تمرکز بر «عینیات» و «هست‌ها»، توجه به «انگاره‌ها» و «بایدها» بسیار کم‌رنگ بود. اما در میانه دهه ۱۹۸۰ و ۱۹۹۰ در پی مناظرات روش‌شناختی میان نظریه‌های خردگرا/ اثبات‌گرا و تأمل‌گرا/ پسا اثبات‌گرا از روابط بین‌الملل، نظریه بدیلی به نام نظریه هنجارگرا پا به حیات گذاشت. (64: Öztürk, 2023). در این چهارچوب، نظریه هنجاری بر خلاف نظریه‌های جریان اصلی، در ابتدا به مبانی هنجاری - اخلاقی می‌پرداخت و سپس چگونگی ارتقا تعهدات و مسئولیت انسانی و اخلاقی موجودیت‌ها در روابط بین‌الملل را دنبال می‌کرد (1-2: Cochran, 2009). براین اساس می‌توان مدعی شد که نظریه هنجاری روابط بین‌الملل صرفاً به تبیین پدیده‌ها اهتمام ندارد بلکه مبنای بایسته‌هایی است که کنش کشورها در عرصه بین‌المللی در آن شکل می‌گیرد. (113: smith, 2009).

نظریه هنجاری واجد ویژگی‌هایی از جمله رد انگاره وحدت یا اصالت علم، نفی گزاره توجه به قوانین عام اجتماعی، تردید در روش تجربی معطوف به مشاهده و آزمایش و در نهایت، عدم پذیرش اصل جداسازی ایزه و سوژه است. (زرگر، ۱۳۸۶: ۶۱۵-۶۱۴). این‌گونه نظریه در عمده آثار در پرتو مفهومی همچون «جنگ عادلانه» و مصادیق آن بازنمایی شده است. (Kauppi, Viotti, 2023: 206-208)

بی‌تردید آنچه از حیث بومی مهم می‌نماید این است که تحولات مزبور، فضا را برای ورود نظریه‌های هنجاری خارج از پارادایم غربی از جمله نظریه اسلام محور روابط بین‌الملل مهیا کند. از نظر ماهیتی، نظریه اسلام محور روابط بین‌الملل هم‌زمان وجهی تبیینی دارد؛ یعنی به تحلیل «هست‌ها» می‌پردازد و مضاف بر آن بر «بایدها» تکیه می‌کند، یعنی در صدد ارتقا وضعیت حاکم بر نظام بین‌الملل است. با چنین ملاحظه‌ای می‌توان نظریه اسلام محور روابط بین‌الملل را برخوردار از جنبه‌های هنجاری دانست چرا که به هنجارها و ارزش‌های اسلامی توجه می‌کند و همچنین در صدد به کارگیری موازین، اصول و اندیشه‌های اخلاق محور در روابط بین‌الملل است که نمود آن

تأسیس یک نظام بین‌الملل عادلانه، سعادت و کمال فردی و جمعی بشریت می‌باشد (دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۸۹: ۱۳۳).

در خصوص ماهیت نظام بین‌الملل که در نظریه‌های جریان اصلی روابط بین‌الملل مبتنی بر جنگ و صلح تحلیل می‌شود، اسلام به صورت اعتدالی و میانه به این دو مفهوم توجه دارد. در اسلام جنگ معلول غلبه غریزه بر فطرت است (سید قطب، ۱۳۶۸، ۵۲) و رسیدن به صلح و جلوگیری از جنگ در رابطه منطقی بین غریزه و فطرت محقق می‌شود. (برزنونی، ۱۳۸۴: ۸۷-۸۶) بنابراین اسلام نیز به جنگ و تنازع دائمی همچون رئالیست‌ها معتقد است و به صلح همیشگی ایده‌الیستی باور ندارد. به بیان دیگر، در نگاه اسلام، جنگ امری طبیعی محسوب می‌شود که برای مصون ماندن یا بقا، تقویت بنیه نظامی و افزایش قدرت اجتناب‌ناپذیر است.

ارتقا یا پیشینه‌سازی قدرت در عصر مدرن در پرتو مفهوم «انقلاب در امور نظامی»^۱ صورت می‌گیرد که تقریباً نسبتاً مناسبی با آموزه‌های دینی دارد. اما در ادبیات نظامی و علمی، ریشه این مفهوم به انقلاب تکنیکی باز می‌گردد که توسط نیکولای اوگارکف^۲، استراتژی پرداز روس ناظر به تغییر اساسی در کاراکتر و اجرای عملیات نظامی با اتکا به سلاح‌های هسته‌ای پیشرفته، توسعه سلاح‌های متعارف معطوف به حمله دقیق دوربرد و فناوری اطلاعات بکار رفت (German, 2023: 42). در نقطه مقابل، وزیر اسبق دفاع ایالات متحده ویلیام کوهن، انقلاب در امور نظامی را معطوف به تغییر در استراتژی‌ها، دکترین‌های نظامی، آموزش‌ها، سازمان‌ها، تجهیزات عملیاتی و تاکتیک‌های یک کشور برای رسیدن به اهداف نظامی چشمگیر به شیوه‌ای نوین می‌داند (Bacevich, 2000: 16-22). علاوه بر این، ارل تیلفورد، از اعضای نیروی هوایی ارتش ایالات متحده بر این باور است که انقلاب در امور نظامی به انقلاب مبنایی در شیوه ساماندهی مؤسسات و نهادهای نظامی، تسلیحات، ادوات، آموزش شیوه جنگ، تدبیر و هدایت جنگ با اتکا به عوامل سیاسی، اقتصادی و اجتماعی و فنی می‌باشد (Tilford, 2013: 34).

1 Revolution in Military Affairs (RMA)

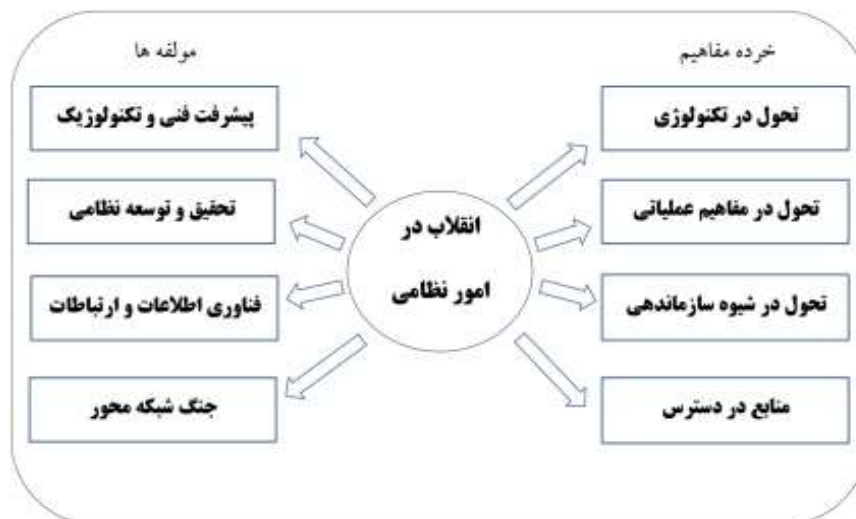
2 Nikolai Ogarkov

همچنین اندرو مارشال^۱، استراتژیست آمریکایی با تأکید بر بعد فناورانه از چهار ویژگی انقلاب در امور نظامی همچون توانمندی در برد و دقت بالای سلاح‌ها ناظر به سامانه‌های پرتابی، توانمندی در تولید گستره وسیعی از تسلیحات با توان نابودکنندگی حداقلی و حداکثری، فناوری تسلیحات نامرئی و پنهانی جهت استتار نیروها، و سامانه‌های اطلاعات و یکپارچه‌سازی سیستم‌ها سخن می‌گوید (Gotz, Atwardt, 2008: 20).

اما در نهایت می‌توان گفت که انقلاب در امور نظامی پروسه‌ای است که در آن یک تغییر و تحول و دگرذیسی فراگیر و اساسی در حوزه نظامی ایجاد می‌کند. این دگرذیسی در فناوری‌های نظامی، نظام عملیات و نحوه ساماندهی منابع در اختیار به صورت پیوسته با دگرگونی‌های وسیع سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و علمی هم‌زمان است. این مفاهیم و مؤلفه‌ها را می‌توان در شکل زیر به تصویر کشید.

نمودار ۱- نمودار مفهومی انقلاب در امور نظامی (ترسیم از نگارندگان)

1 Andrew Marshall

۴- روش پژوهش

پژوهش حاضر ماهیتی تبیینی دارد و از استراتژی پژوهشی علی استفاده می‌کند. قدر مسلم پژوهش‌های حوزه علوم اجتماعی همانند علوم طبیعی علل رابطه تقدمی با معلول‌ها ندارند و همچنین پدیده‌های اجتماعی صرفاً متأثر از یک علت نیستند. با مفروض پنداشتن این موارد، در این مقاله قرار است دلائل اتخاذ سیاست نظامی توسعه محور از جمهوری اسلامی ایران بررسی شود. داده‌ها نیز ماهیت کتابخانه‌ای دارند و پژوهشگران با گردآوری آن‌ها به اثبات فرضیه نزدیک می‌شوند.

به منظور پاسخ‌گویی به سؤال اصلی پژوهش (انقلاب در امور نظامی در جمهوری اسلامی ایران بر چه مبانی هنجاری استوار است؟) ابتدا به بحث مفهومی و در نهایت به کاربست موضوعی پرداخته می‌شود.

۵- جمهوری اسلامی ایران به مثابه دولت پیشرو در انقلاب در امور نظامی

تحول در شیوه سازماندهی، تحول در مفاهیم عملیاتی، تحول در منابع در دسترس و تحول در تکنولوژی و فناوری نظامی چهار مؤلفه انقلاب در امور نظامی را بازنمایی می‌کنند. انقلاب در امور نظامی دارای مؤلفه‌هایی نظیر پیشرفت فنی و تکنولوژیک، تحقیق و توسعه نظامی گسترده، فناوری اطلاعاتی و ارتباطاتی و جنگ شبکه‌محور نیز می‌باشد. در این چهارچوب می‌توان انقلاب در امور نظامی در جمهوری اسلامی ایران را معطوف به مؤلفه‌های زیر دانست:

۵-۱- تحول در شیوه سازماندهی

یکی از مؤلفه‌های انقلاب در امور نظامی دگرگونی در شیوه سازماندهی نیرو و شیوه جنگ است. در واقع، بعضی دولت به منظور مقابله با تهدیدها از مبارزه شبکه‌محور و چابک‌سازی نیرو و شیوه‌های جدید بهره می‌برند. ایران هم در سامانه‌های دفاعی در جهت تقابل با تهدیدهای موجود، استراتژی‌هایی را بکار می‌برد که در ادامه بحث بدان می‌پردازیم.

۵-۱-۱- بازدارندگی فراگیر

الگوهای مختلفی معطوف به بازدارندگی اعم از دفاع معطوف به محیط درونی، تقابل / تهاجم با دشمن فراتر از مرزها و تلفیق تدافع و تهاجم در خارج از مرزها وجود دارد. (قیصری، خضری،

۱۳۹۵: ۶۳-۶۲) فارغ از این تقسیم‌بندی، دفاع و بازدارندگی در جمهوری اسلامی ایران، همه جانبه است. دفاع همه جانبه معطوف به آماده‌سازی و استفاده از تمامی سرمایه‌های انسانی، امکانات مادی و غیرمادی جهت پیشگیری و تقابل با هر گونه تهدید و تهاجم دشمن خارجی و داخلی می‌باشد.

۵-۱-۲- مبارزه نامتقارن

مبارزه نامتقارن مستلزم به کارگیری هم‌زمان نیروهای پیش‌بینی نشده و استفاده از سلاح‌هایی که ابزارهای دشمن برای مقابله با آن‌ها هنوز انطباق لازم را نیافته‌اند. (حیبی، جلفایی و ولی‌خانی‌دهاقانی، ۱۴۰۳: ۲۲۵) این نوع مبارزه برای ایران یک ابزار دفاعی محسوب می‌شود به منظور تحت تأثیر قراردادان توانایی‌ها و قدرت رقیب و دشمن و همچنین استفاده از ضعف‌ها و آسیب‌پذیری‌های این موجودیت‌ها و استفاده از شیوه‌هایی که با شیوه‌های آنان مغایر باشد. (دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۸۶: ۶۰) استراتژی‌های نامتقارن نقاطی را مورد حمله قرار می‌دهد که آماج یا قربانی، آن‌ها را شناسایی نکرده است. (آلسن، ۱۳۸۴: ۳۱۷)

در منظر مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)، جمهوری اسلامی ایران در تقابل با استکبار جهانی درگیر یک مبارزه نامتقارن است؛ اما در نقطه مقابل، ایران بهره‌مند از عناصری همچون توکل، اعتماد به پیروزی نهایی، قدرت اراده یک انسان مؤمن و نظائر آن است که ایالات متحده فاقد آن است. همچنین از دیدگاه معظم له، جنگ نامتقارن معطوف به اراده‌های مؤمنین و کافرین است که پیروزی قطعاً متعلق به جبهه حق است. (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۹۵). جمهوری اسلامی ایران به‌عنوان وارث حرکت‌ها و جریان‌های اسلامی نیز باید خود را همواره آماده رویارویی در نبردهای نامتجانس و نامتقارن که امری است مبتلا به کند.

۵-۱-۳- توده‌وار بودگی

پس از پیروزی انقلاب اسلامی الگوی فراگیری شکل گرفت که بر توانایی‌های درون‌زا و بومی و ایفای نقش مردم به‌عنوان یکی از اصلی‌ترین عناصر در حفظ کیان اسلام و انقلاب اتکا داشت (اصغری، ۱۳۸۸: ۱۱-۱۰). تقویت کمی و کیفی بسیج مردمی و نقش این نیرو در دفاع از کشور مورد تمرکز واقع شد. سهم کانونی و محوری انگاره بسیج مستضعفین در سیاست دفاعی جمهوری اسلامی ایران نیز در این راستا تفسیر می‌گردد.

قدر مسلم وجود چنین انگاره‌ای که همواره در طول حیات انقلاب اسلامی مورد اشاره صریح مقامات کشوری و لشکری قرار گرفته، ناشی از آن است که اساساً نظام برآمده از محتوای اسلامی بر توده مردم استوار است و از تکیه بر قدرت‌های بزرگ و اتحاد و ائتلاف با آنان خودداری می‌کند. چنین نگاهی تعارض ماهوی و شناختی با رویکردهای اصلی روابط بین‌الملل دارد چرا که در این رویکردها، حکومت‌ها برای درامان ماندن از دشمنان داخلی و خارجی، قدرت خود را به یک قدرت برتر در نظام بین‌الملل پیوند می‌زنند.

۵-۲-۲- دگرگونی در مفاهیم عملیاتی

تحول در مفاهیم و سیاست‌های عملیاتی ایران از عناصر دیگر انقلاب در امور نظامی محسوب می‌شود. برخی از این مفاهیم عملیاتی در ادامه مورد بررسی قرار می‌گیرند.

۵-۲-۱- تهدید در تقابل با تهدید

اساساً در تهدیدات تمرکز بر این است که چه ارزش‌هایی از سوی دشمن در محیط پیرامونی مورد تهدید واقع شده است. ایران در منطقه غرب آسیا با تهدیدهای مختلفی از جانب آمریکا و رژیم صهیونیستی روبروست که به منظور جلوگیری از این تهدیدها، به خلق و تقویت تهدیدهایی علیه این موجودیت‌ها دست زده است. از نگاه برخی پژوهشگران در سال‌های ابتدایی وقوع انقلاب اسلامی ایران، لبنان کشوری ایده‌آل برای اجرای استراتژی تهدید نیابتی ایران علیه رژیم صهیونیستی بود. (Selictar, Rezaei, 2020: 21) حزب‌الله در این کشور تأسیس شد تا تهدید علیه ایران را با تهدید پاسخ دهد. علاوه بر این، اقدام جمهوری اسلامی ایران در تأسیس گروه‌هایی همچون حشدالشعبی که در تقابل با منافع ایالات متحده آمریکا در عراق بودند، به منظور تهدید آفرینی آمریکا در مرزهای ایران پس از حمله به عراق صورت گرفت. عده‌ای بر این باورند که این سیاست نظامی ایران به منزله تبدیل عراق به یک لبنان جدید بود. (Selictar, Rezaei, 2020: 127)

۵-۲-۲- مدیریت قدرت

رکن فرماندهی در میان نیروهای نظامی جمهوری اسلامی ایران از خصلت‌های منحصربه‌فردی برخوردار است. رکن فرماندهی در جمهوری اسلامی ایران دارای ابعاد فراگیرتر جسم و روح و

ذهن است. مقام معظم رهبری نیز در دیدار فرماندهان نظامی و انتظامی می‌فرماید: «فرماندهی، فقط فرمان‌دادن نیست که بکن یا نکن. فرماندهی، یک امر معنوی، یک نوع رهبری، یک نوع اداره همه‌جانبه و یک چیز متکی به ذهن و احساس و عمل و جسم و روح و با سازماندهی و شکل سازمانی صحیح است.» (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۶۹)

۵-۳-۳- دگرگونی در منابع در اختیار

دگرگونی در منابع در اختیار با اتکا به تدبیر و ساماندهی آنها در زمره اجزای دیگر انقلاب در امور نظامی کشورها قرار می‌گیرد. به‌طور کلی، مؤلفه‌های دگرگونی در منابع در اختیار جمهوری اسلامی ایران ناظر به موارد زیر است:

۵-۳-۱- خودبستگی مبنامحور

اندیشه خودکفایی در دوران قبل و بعد از انقلاب به‌ویژه تجربه حمله عراق به ایران و جنگ تحمیلی ریشه داشته است. بنیه نظامی ایران در آن زمان از حیث تسلیحاتی متکی بر سلاح‌های خریداری شده از غرب و غالباً ایالات متحده در دوره قبل از انقلاب بود. چالش تأمین قطعات و تجهیزات خریداری شده، فرسایش و کاهش توان نظامی ایران در جنگ را سبب می‌شد. (ترابی و رضایی، ۱۳۹۰: ۱۵۶). فرموده حضرت امام خمینی (ره) مبنی بر «ایستادن بر روی پای خود» در حوادثی همچون جنگ نیز مؤید این امر است (صحیفه امام، ۱۳۷۹، ج ۲۱: ۲۸۳). براین اساس بود که صنایع دفاعی جمهوری اسلامی ایران به‌سوی بومی‌شدن و خوداتکایی سوق یافت.

۵-۳-۲- بازسازی تکنولوژیک

اتکا به امکانات و منابع در اختیار و بهره‌گیری از تکنیک مهندسی معکوس به‌منظور تولید تجهیزات مشابه و در مقام بعد پیشرفته‌تر یکی از اقدامات متخصصین نظامی ایران است. مطالعه دقیق تجهیزات موجود و ساخت نمونه‌ای بالاتر و کاراتر بدون وابستگی به دیگران مسیری بود که جمهوری اسلامی ایران علی‌رغم وجود تحریم‌های گسترده انتخاب کرد.

نخستین بار در دوران دفاع مقدس در تقابل با حملات موشکی عراق بود که مقدمات و ضرورت سرمایه‌گذاری در ایجاد یگان موشکی مطرح شد. در این زمان گروهی ۱۳ نفره در طی

دو ماه برای آموزش تاکتیک‌های ساخت و استفاده از موشک به سرپرستی سردار شهید حسن تهرانی مقدم به سوریه اعزام شدند. در هنگام بازگشت، این هیأت با استفاده از مهندسی معکوس موشک‌های اسکاد روسی و کره شمالی قادر به تولید اولین موشک‌های ایرانی شدند. این امر مقدمه‌ای برای توسعه دانش و فناوری موشک‌های بالستیک و کروز پیشرفته و نقطه‌زن شد. زمین‌نشین کردن پهپاد آرکیو ۱۷۰ ایالات متحده در سال ۱۳۹۱ و بازسازی نمونه‌های متریقی‌تر با استفاده از تکنولوژی جدیدتر نمونه دیگری از این دست از اقدامات است.

۵-۴-۵- دگرگونی در فناوری‌های نظامی

دگرگونی در فناوری‌های نظامی به‌عنوان عنصر برون‌زا، نمود عینی انقلاب در امور نظامی تلقی می‌شود. در جمهوری اسلامی ایران نیز دگرگونی در فناوری‌های نظامی به‌مثابه یکی از عناصر انقلاب در امور نظامی قابل‌رؤیت است. در این راستا، موارد زیر قابل‌بیان است.

۵-۴-۱- نوآوری فنی و علمی نظامی

نگاه ویژه و راهبردی به نوآوری‌های فنی و علمی نظامی، در سال‌های پس از جنگ تحمیلی و مهیاشدن زمینه به‌منظور انجام فعالیت‌های پژوهشی و صنعتی شکل گرفت. عنصر پیشرفت و نوآوری همواره مورد اهتمام رهبران انقلاب اسلامی بوده است. به‌عنوان نمونه، حضرت امام خمینی (ره) اشاره می‌کنند که ایران در شرایط جنگ و محاصره توانسته نوآوری‌های نظامی داشته باشد و باید این موارد را ادامه دهد. (صحیفه نور، ۱۳۷۹، جلد ۲۱: ۹۶) مقام معظم رهبری نیز کراراً بر ضرورت نوآوری تأکید نموده‌اند. به‌عنوان مثال، معظم‌له سال ۱۳۸۷ را سال شکوفایی و نوآوری نام نهادند و نوآوری را در جامعه، علی‌الخصوص در محیط علمی و آکادمیک مورد توجه قرار دادند. (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۸۷)

۵-۴-۲- تحقیق و توسعه گسترده نظامی

برنامه ششم نیروهای مسلح بر دانش‌بنیان نمودن این نیروها و توسعه علوم، تحقیقات و فناوری‌های راهبردی دفاعی و امنیتی با اتکا به جهش علمی و فناوری تأکید می‌کند. مراد از تحقیق و توسعه در نیروهای مسلح ایران، دستیابی به جایگاه اول از حیث قدرت در منطقه غرب آسیا و

متعاقباً پانزده قدرت برتر جهان در قلمرو دانش، علوم و فناوری نظامی است. برنامه اقدام ایران در همین راستا ناظر به موارد زیر است (برنامه ششم نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۵):

- افزایش مسالمت نیروهای مسلح در تأسیس قرارگاه پیشرفت علمی.
- توسعه زیرساخت‌ها، جذب نخبگان علمی بسیجی، تأسیس شهرک‌های علمی - پژوهشی و احداث ۱۰ هزار شرکت غیرمتمرکز.

- افزایش سهم تحقیقات تا نیل به ۳/۵ درصد کل اعتبارات نیروهای مسلح.
- حصول جایگاه اول در علوم دفاعی - امنیتی و همچنین مقام برتر در علوم و فناوری‌های اصلی دفاعی در منطقه و قرار گرفتن در زمره ۱۵ کشور برتر جهان با اتکا به فناوری‌های جدید و نوظهور و در راستای سند نقشه جامع علمی و دفاعی - امنیتی نیروهای مسلح.
- توسعه تعاملات عملی نیروهای مسلح با سایر نهادهای علمی.

۶- انقلاب در امور نظامی جمهوری اسلامی ایران: خاستگاه‌های هنجاری

پس از بیان مختصات نظریه هنجاری روابط بین‌الملل و نسبت اقدامات جمهوری اسلامی ایران با مقوله انقلاب در امور نظامی، در راستای پاسخ به سؤال اصلی مقاله که معطوف به علل انتخاب انقلاب در امور نظامی توسط جمهوری اسلامی ایران بود، از دو بُعد ملی و دینی به این امر نگاه می‌کنیم.

۶-۱- بنیان‌های ملی

به‌طور کلی مؤلفه‌های ملی ایرانیان معطوف به آرمان‌خواهی، باور به شکست‌ناپذیری، ایران به‌مثابه قدرت بزرگ، اعتمادناپذیری «دیگری» و نفی هژمونی است.

۶-۱-۱- آرمان‌خواهی

ایران برخاسته از تمدنی کهن است که در آن همواره جهان‌بینی تعارضی و درگیری میان خیر و شر یا اهورا و اهریمن رایج بوده است (قادری، ۱۳۷۸: ۱۹). در ایران پیش از اسلام، آموزه‌هایی همچون عدالت‌خواهی، مراعات زبردستان، نیک‌اندیشی، نیک‌گفتاری و نیک‌پنداری و اهتمام به مسائل معنوی و به تعبیری، پیوند نظم آسمانی به زمین و تقدس نجات زمین از ظلم مورد توجه واقع

شده است (رجایی، ۱۳۷۵: ۸۹-۸۸). در این کارزار، نیروهای خیر درصددند تا طرحی نو دراندازند و جهان پرفساد را بر پایه حقانیت، عدالت، برابری و معنویت دگرگون سازند. (رجایی، ۱۳۸۲: ۸۶) این باور در میان پژوهشگران وجود دارد که هرچند آرمان‌خواهی و خیرخواهی به‌عنوان یک عنصر هنجاری در میان سایر ملل هم وجود داشته است، اما وجه مشخصه ایرانیان معطوف به عمل‌گرایی و اهتمام به تحقق این آرمان است (اصیل، ۱۳۹۳: ۱۴۶-۱۴۵). بر این اساس، خصلت‌های ایران‌شهری ممزوج با روحیه آرمان‌خواهی ایرانیان، آنان را به نگاه تحولی به مسائل گوناگون سیاسی، اقتصادی و حتی نظامی سوق می‌دهد. (غفاری، شریعتی، ۱۳۸۷: ۹۵). دگرگونی و انقلاب در امور نظامی در این راستا تعبیر می‌شود.

۶-۱-۲- باور به شکست‌ناپذیری

در زمره خصلت‌های ایرانیان می‌توان به باور به عظمت، عزت و شکست‌ناپذیری اشاره کرد. توجه به عزت و بزرگی سلاطین ایرانی در اعصار مختلف و رخدادهای تاریخی نمود یافته است. عزت ایران با وقوع انقلاب اسلامی ایران و تضعیف اعتقاد به شکست‌ناپذیری غرب و به‌ویژه ایالات متحده تثبیت شد. در پی پیروزی انقلاب اسلامی تصور محوری و رایج ابتداء نظام بین‌الملل بر دو ابرقدرت، خدشه‌دار شد. تصور به چالش کشیدن نظم دوقطبی توسط یک کشور انقلابی که از جهت نظامی در رده پایین‌تر قدرت قرار گرفته بود رفته‌رفته با استمرار جمهوری اسلامی ایران به امری بدیهی تبدیل شد.

۶-۱-۳- ایران به مثابه قدرت بزرگ

اعتقاد به استمرار قدرت جهانی ایرانیان ریشه در دوام امپراطوری‌های بزرگ در تاریخ باستان ایران دارد. اغلب مردم ایران بر این باورند که سرزمین آنان از کهن‌ترین فرهنگ‌های جهان بهره‌مند بوده است که سابقه آن به قرن ششم پیش از میلاد بازمی‌گردد. در آن زمان، امپراطوری ایران مشتمل بر بخش‌های گسترده‌ای از جهان، از هند تا یونان و آسیای مرکزی تا مصر بوده است. سلسله‌ها و پادشاهان ایرانی بزرگ دیگری با همین میزان نفوذ و بسط قدرت، جایگزین این امپراطوری‌ها شده‌اند که در میان آن‌ها می‌توان به پارت‌ها، ساسانیان، خلافت عرب - ایرانی عباسیان و سلسله صفویه اشاره کرد. (فولر، ۱۳۹۳: ۱۹).

اما پس از انقلاب اسلامی در ایران، نقش‌های ملی تعریف شده باستانی به نقش‌هایی همچون ام‌القرای جهان اسلام، حامی مستضعفین و نظائر آن بدل شد. در ادامه این باور، ایرانیان معتقدند که صرفاً مسئول ایجاد نظم و امنیت در محیط پیرامونی خود نیستند؛ بلکه فراتر از آن، وظیفه حفظ کیان یا جهان اسلام را بر عهده دارند.

۶-۱-۴- عدم اعتماد به «دیگری»

انگاره توطئه یک چهارچوب تبیینی ناظر به رخدادهای سیاسی - اجتماعی است که به دنبال شناسایی یک توطئه خارجی و داخلی مرتبط به آن و تعیین بخشی اصل توطئه به هر نوع مداخله، مزاحمت و تعارض سیاسی و مسائل مربوط به روابط انسانی - اجتماعی و حتی روانی خارجی است. (آبراهامیان، ۱۳۶۹: ۶۹) به تعبیر کاتوزیان، ایرانیان این عادت کرده‌اند که خود را در بازی شطرنج بازیکنان خارجی به‌عنوان مهره‌های بی‌پناه ببینند. (Katouzian, 2020: 32)

براین اساس است که ایرانیان هرگونه مشکل و معضل را به دیگری نسبت می‌دهند و خود را فاقد هرگونه نقش در تحولات می‌دانند. اکثر پادشاهان، نویسندگان و مورخان در دو قرن اخیر همواره بر وجود دستان نامرئی، توطئه‌چینی و نقشه علیه ایران و ایرانیان تأکید داشته‌اند. محمدرضا پهلوی نمونه بارز معتقدان این منظر است چرا که سقوط خود را به توطئه و نقشه غرب علیه حکومتش نسبت می‌داد. (اشرف، ۱۳۷۴: ۴۷-۷)

البته بدینی به غیرایرانیان، دولت‌های ایرانی را از موازنه‌سازی بیرونی و اتحاد با قدرت‌های بزرگ به سوی نگاه به درون و موازنه خود بنیاد هدایت کرده است که امری مثبت تلقی می‌شود. در موازنه‌سازی درونی، تقابل با دشمنان با خوداتکایی و خودبستگی در مسائل نظامی همراه است که مبنایی برای دگرگونی و انقلاب در امور نظامی جمهوری اسلامی ایران محسوب می‌شود.

۶-۱-۵- نفی هژمونی

هژمونی در روابط بین‌الملل ناظر به یک رهبر یا وضعیت رهبری گروهی از دولت‌هاست (رضایی، شهابی و اکبرزاده، ۱۴۰۲: ۴۳) که قدر مسلم، با آن‌چه در خصوص ایرانیان گفته شد، سازگاری ندارد. چرا که ایرانیان نسبت به دنیای خارج و بیگانگان با دیده تردید و سوءظن می‌نگرند و در پاسخ به کسب استقلال و عدم همراهی با این قدرت‌ها روی می‌آورند. (فولر،

۱۳۹۳: ۱۱) ترکیب پارادوکسیکال از افتخار ایرانیان به قدمت فرهنگی و احساس قربانی بودن سبب شده تا مردم ایران از حس شدید و عمیق استقلال‌طلبی و فرهنگ ایستادگی در مقابل زورگویی قدرت‌های خارجی بهره‌مند باشند. (رمضانی، ۱۳۸۸: ۱۴)

ایرانیان از اینکه سیاست‌ها و راهبردهای خود را تحت ملاحظات قدرت‌های بزرگ خارجی و بیگانه تعریف کنند، احساس نارضایتی داشته‌اند. انعقاد معاهداتی مانند گلستان و ترکمنچای و قراردادهای ۱۹۰۷ و ۱۹۱۹ در طی دو قرن نوزدهم و بیستم با کشورهایمانند انگلستان، روسیه و فرانسه و دخالت ایالات متحده در کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲ در ساقط کردن دولت ملی ایران و سپس حمایت‌های این کشور از شاه در تقابل با مردم و انقلاب اسلامی شاهدهی بر این ماجراست. این نگرش، بدبینی و بی‌اعتمادی را به قدرت‌های بزرگ و تقابل با هژمونی در هویت ایرانیان ایجاد کرده است (مصلی نژاد، ۱۳۸۷: ۸۲). حاصل این امر نفی سایر قدرت‌ها و اتکا به توان داخلی است.

۶-۲- بنیان‌های دینی

در تکمیل مبانی هنجاری، به مهم‌ترین مفاهیم و بنیان‌های دینی که نیروی محرکه انقلاب در امور نظامی ایران محسوب می‌شوند، اشاره می‌کنیم.

۶-۲-۱- طرد «غیر حق»

این اصل پذیرفته شده جمهوری اسلامی ایران دارای مستندات دینی در منابع اسلامی است. در آیه ۶۲ سوره حج (ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ هُوَ الْبَاطِلُ وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ)، حق مطلق از آن خداوند دانسته شده و غیر از باری تعالی باطل تلقی شده است. همچنین مسلمانان در چهارچوب آیه ۱۹۳ سوره بقره (وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ فَإِنْ ائْتَهُوا فَلَا عُدْوَانَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ) به پیکار و مقابله با کفار فتنه‌انگیز و فاسد رهنمود شده‌اند. در احادیث و روایات معصومین (ع) نیز تقابل دائمی میان حق و باطل مطرح شده است. در این باره امام علی (ع) در نهج‌البلاغه هشدار می‌دهند که تقابل با حق، سبب نابودی انسان‌ها می‌شود (نهج‌البلاغه، حکمت ۱۸۸).

لزوم طرد و تلاش به منظور سرنگونی موجودیت‌های باطل، در سخنان حضرت امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری نیز منعکس شده است. حضرت امام (ره) می‌فرمایند: «ما انقلابمان را به

تمام جهان صادر می‌کنیم؛ چرا که انقلاب ما اسلامی است و تا بانگ «لا اله الا الله و محمد رسول الله» بر تمام جهان طنین نیفکند، مبارزه هست و تا مبارزه در هر کجای جهان علیه مستکبران هست، ما هستیم». (صحیفه نور، ۱۳۷۹، ج ۲۰: ۸-۲۳۲)

همچنین مقام معظم رهبری بارها تقابل حق و باطل را مطرح کرده‌اند. معظم‌له انقلاب اسلامی و به‌ویژه جنگ تحمیلی را یکی از نمودهای این مقابله تلقی می‌کنند. مقام معظم رهبری در دیدار مردم کاشان و آران و بیدگل ابراز می‌دارند که در ظاهر جبهه‌های حق علیه باطل بیانگر جنگ با یک کشور هم‌جوار و دفاع از کیان ایران است، اما در حقیقت، عمل ایران به منزله دفاع از جبهه حق و عدالت در همه عالم است. (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۸۰) بنابراین می‌توان گفت پیروزی ایران در این جنگ‌ها تبلور حقانیت جبهه حق علیه باطل است. دستیابی به پیشرفته‌ترین تکنولوژی‌های نظامی یا انقلاب در امور نظامی شرایط پیروزی در جنگ در برابر باطل را فراهم می‌کند.

۶-۲-۲- تولید مستمر قدرت

مقابله حق و باطل تا غلبه کامل حق بر باطل استمرار دارد، لذا ضروری است دارالاسلام برای دفاع از خود در برابر کفر و نیز برای تفوق بر آن، بنیه نظامی خود را تقویت کند.

قرآن مجید در سوره انفال (آیه ۶۰) (وَاعِدُوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَ مِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِيُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَ عَدُوَّكُمْ وَ آخِرِينَ مِنْ دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ وَ مَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يَوْفَ إِلَيْكُمْ وَ أَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ) بر ارتقاء قدرت نظامی و دفاعی تأکید ورزیده است و آن را در زمره بایسته‌هایی می‌داند که مومنان و نیز حکومت اسلامی از آن بهره‌مند باشند. در این راستا، امام علی(ع) در بخشی از عهدنامه مالک اشتر، از نیروهای نظامی به مثابه «دژهای استوار رعیت و زینت والیان» یاد می‌کند که بواسطه آن‌ها، دین عزیز می‌گردد (نهج‌البلاغه، نامه ۵۳)

در مقدمه قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران نیز تأکید شده است که ارتش جمهوری اسلامی و سپاه پاسداران انقلاب اسلامی، در کنار حراست از مرزها، به رسالت مکتبی یعنی جهاد در راه خدا و مبارزه در راه گسترش حاکمیت قانون خدا در جهان نیز اهتمام دارند. همچنین اصول ۱۴۷، ۱۵۱ و ۱۷۶ را ناظر به تقویت توان نظامی ایران باید قلمداد کرد.

حضرت امام خمینی (ره) در رابطه با تقویت توان دفاعی بر این باور بودند که «مملکت اسلامی باید همه‌اش نظامی باشد و... همه جا باید این طور بشود که یک مملکتی که ۲۰ میلیون جوان دارد، باید ۲۰ میلیون تفنگدار داشته باشد و ۲۰ میلیون ارتش داشته باشد». (صحیفه نور، ۱۳۷۹، ج ۱۰: ۲۳۹) حضرت امام (ره) ضرورت توجه به تحول در امور نظامی را مورد تأکید قرار می‌دهند.

۶-۲-۳- تعامل گرایي ضد هژمونیک

تعامل گرایي ضد هژمونیک ریشه در مبانی اسلامی دارد. آیه ۱۴۱ سوره نسا (الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ بِكُمُ فَإِنْ كَانَ لَكُمْ فَتْحٌ مِّنَ اللَّهِ فَأَلَوْا أَلَمْ نَكُنْ مَعَكُمْ وَإِنْ كَانَ لِلْكَافِرِينَ نَصِيبٌ فَأَلَوْا أَلَمْ نَسْتَحْوِذْ عَلَيْكُمْ وَنَمْنَعُكُم مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ فَاللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا) هر گونه عملی را که باعث سلطه غیر بر مسلمانان گردد را مردود می‌شمارد. این آیه مبنای یکی از اصول روابط خارجی جمهوری اسلامی ایران محسوب می‌شود.

این امر در قانون اساسی ایران در اصل دوم، «نهی هر گونه ستمگری و ستم کشی و سلطه‌گری و سلطه‌پذیری، قسط و عدل»، در بخشی از اصل سوم، «طرد کامل استعمار و جلوگیری از نفوذ اجانب»، و در اصول ۷۲، ۷۷، ۸۱، ۸۲، ۱۴۵، ۱۴۶، ۱۵۲ و ۱۵۳ این امر به انحاء مختلف مورد توجه واقع شده است.

حضرت امام خمینی (ره) در چهارچوب باورمندی به عزت نفس مسلمانان، ابراز می‌دارند که «اصلاً راه نباید داشته باشند مشرکان و این قدرت‌های فاسد... بر مسلمین». (صحیفه نور، ۱۳۷۹، ج ۱۸: ۲۲۱). مقام معظم رهبری نیز در دیدار اعضای بسیجی هیئت علمی دانشگاه‌ها با رد سلطه‌گری و سلطه‌پذیری اعلام کردند که ملت ایران داعیه محو نظام سلطه را دارد (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۸۹). بر اساس موارد فوق، یکی از مؤلفه‌های مهم تأثیر گذار در قانون اساسی و اندیشه رهبران انقلاب قاعده نفی سبیل است که عدم سلطه طاغوت از طریق افزایش قدرت نظامی و به تعبیر دیگر انقلاب در امور نظامی انجام می‌شود.

۶-۲-۴- هم ساز گرایي

مطابق با آیات قرآن کریم، در نبرد حق و باطل مسلمانان باید جانب مظلومان را بگیرند. این گزاره دینی در قانون اساسی و بیانات حضرت امام (رحمه‌الله علیه) و مقام معظم رهبری به صراحت

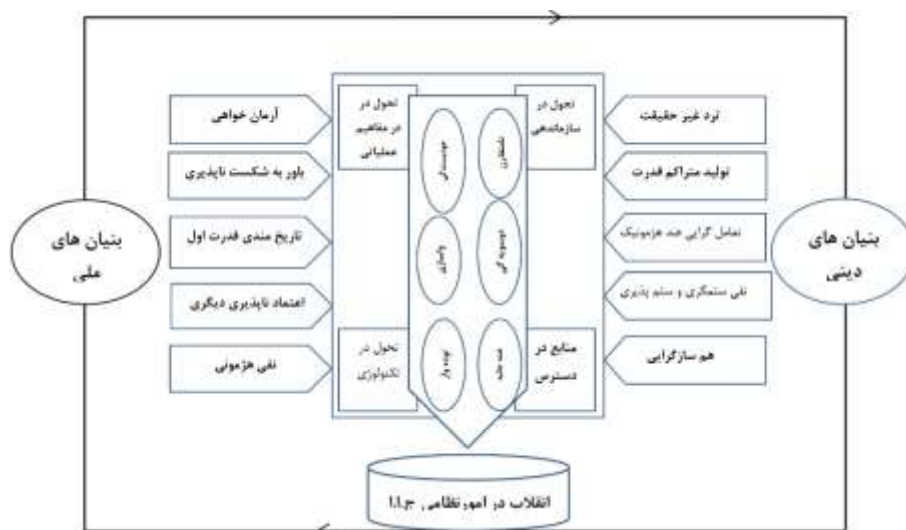
بیان شده است و در رفتار سیاست خارجی ایران نیز منعکس شده است. قرآن مجید در آیاتی به دفاع مسلمانان از مظلومان اشاره دارد. خداوند در آیه ۷۵ سوره نساء (وَ مَا لَكُمْ لَأْتَقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْ هَذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ أَهْلُهَا وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا وَاجْعَلْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ نَصِيرًا) می‌فرماید: و چرا شما در راه خدا [و نجات] مردان، زنان و کودکان مستضعف مبارزه نمی‌کنید. امیرالمؤمنین (ع) نیز در فرمان خود به مالک اشتر، مسئله کمک به نیازمندان و مظلومان را گوشزد می‌کند و از او می‌خواهد بخشی از زمان خود را به نیازمندان، ضعفا و محرومین اختصاص دهد. (نهج البلاغه، نامه ۵۲)

در تأیید این گزاره، اصل سوم قانون اساسی، دولت را موظف به تنظیم سیاست خارجی مبتنی بر معیارهای اسلام، تعهد به آحاد مسلمان و پشتیبانی از مستضعفان جهان می‌داند. حضرت امام خمینی (ره) در این زمینه می‌فرماید: «ما باید در ارتباط با مردم جهان و رسیدگی به مشکلات و مسائل مسلمانان و حمایت از مبارزان و گرسنگان و محرومان با تمام وجود تلاش نماییم.» (صحیفه نور، ۱۳۷۹، ج ۲: ۲۳۸)

مقام معظم رهبری دفاع از مظلوم را به‌مثابه یکی از مهم‌ترین مؤلفه‌های دینی تأثیرگذار در تصمیم‌ها و رفتارهای راهبردی دفاعی جمهوری اسلامی و سیاست‌های دفاعی می‌داند. در این راستا از سوی معظم‌له اعلام می‌گردد که هر جا دفاع از هویت اسلامی است، هر جا دفاع از مظلوم است، جمهوری اسلامی آنجا حاضر است. (حسینی خامنه‌ای، ۱۳۹۳)

در جمع‌بندی در زیر شمای کلی از بنیان‌های هنجاری، اعم از ملی و مذهبی جمهوری اسلامی ایران در حوزه انقلاب در امور نظامی ترسیم شده است.

نمودار ۲- بنیان‌های هنجاری انقلاب در امور نظامی در جمهوری اسلامی ایران

۷- نتیجه‌گیری و پیشنهادها

در این پژوهش تلاش شد تا انقلاب در امور نظامی در جمهوری اسلامی ایران، مبتنی بر مبانی هویتی و هنجاری تفسیر گردد. بدین منظور مختصات نظریه هنجاری روابط بین‌الملل در تلفیق با نظریه اسلام محور روابط بین‌الملل بیان شد که حاصل آن سنتز یک نظریه تجویزی و تقویمی در نسبت با پدیده‌های سیاست بین‌الملل بود. از جمله این پدیده‌ها که کاربست آن در قبال جمهوری اسلامی ایران نشان داده شد، انقلاب در امور نظامی بود. انقلاب در امور نظامی که برآیند به کارگیری فناوری‌های نوین و تحول در شیوه مبارزه و فرماندهی میان‌نبرد بود، در نسبت با جمهوری اسلامی ایران معرف اصولی همچون دفاع و در صورت تهدید تهاجم مقطعی، مبارزه نامتقارن و نامنظم، بومی‌سازی تجهیزات و تسلیحات نظامی و نهایتاً اتکا بر رهبری معنوی و روحی نیروهاست.

فارغ از این مقدمات که کمابیش در آثار دیگر قابل‌رؤیت است، پرداختن به دلایل پیگیری مصرانه انقلاب در امور نظامی توسط جمهوری اسلامی ایران، پژوهش را وارد یک قلمرو بنیادی و

مبنایی کرد که نشان از تأثیر مؤلفه‌های ملی و دینی در این نگاه هجاری داشت. در بررسی این عناصر، آرمان‌خواهی، خیر و شریک‌پنداری کائنات، دفاع از خوبی و خیر، تقابل با اهریمن، استقلال‌طلبی و مقابله با زور به مقوله ملی ایرانیان نسبت داده شد و تقابل دائمی حق و باطل، عدم سلطه‌پذیری و سلطه‌گری، و طرد غیر حق برآمده از آموزه‌های اسلامی - شیعی برشمرده شد. قدوم مسلم این موارد است که در پیوند با تحول قدرت با اتکا به ابزار نظامی و شیوه‌های هدایت نیروها در میدان نبرد، رفتار راهبردی و دفاعی جمهوری اسلامی ایران را موجه می‌کند. در نهایت پیشنهادی که می‌توان ناظر به این حوزه موضوعی ارائه داد معطوف به تلاش برای کاستن از وزن و تسلط یک سنت رایج در مطالعات امنیتی بین‌الملل است. تأکید اندیشکده‌های اروپایی و آمریکایی بر تبیین رفتارهای نظامی جمهوری اسلامی ایران در چهارچوب نظریه‌های مرسوم امنیت، پژوهش‌های موجود را به یک جمع‌بندی مشخص می‌رساند: ایران همچون سایر بازیگران نظام بین‌الملل در پی ارتقا توانمندی‌های نظامی خود به منظور بی‌ثبات ساختن مناطق پیرامون و نهایتاً نظام بین‌الملل است. درحالی که تولید آثاری که وجاهت جنبه‌های هنجاری و مبانی ارزشی ایران را برجسته می‌کنند، با ارائه تصویر علمی دقیق‌تر از رفتارهای ایران به توسعه ادبیات نظری کمک بیشتری می‌کنند و همچنین از حیث عملی شمای مطلوب‌تر و پسندیده‌تری از ایران ارائه می‌دهند

فهرست منابع

- Abrahamian, E. (1990). Conspiracy Theory in the political culture of Iranians. 10th book. Kankash. [In Persian]
- Alsen, J. A. (2005). Asymmetric War (Air Power). Translators Group. first edition. Center for Defense and National Security Studies, Supreme War of the IRGC. [In Persian]
- Asghari, M. (2009). Examining the defense thought of Imam Khomeini. Andisheh magazine, Vol. 15(2), pp. 4-20. [In Persian]
- Ashraf, A. (1995). Conspiracy Illusion, Goftogu Magazine, Vol. 1(8), pp. 45-47. [In Persian]
- Asil, H. (2013). Utopia in Iranian thought. Nashr-e Ney. [In Persian]
- Bacevich, A. J. (1997). Tradition Abandoned: America's Military in a New Era, The National Interest, vol. 48 (2), pp. 16-25.
- Bagheri, K. (1387). Science (experimental religion). Secretariat for supporting theorizing, criticism and debate chairs.
- Barzanoi, M. A. (2005). Islam, Principality of war or Principality of peace?. International Law Review, Vol. 22 (1), pp. 157-173. [In Persian] 10.22066/CILAMAG.2005.17972
- Cain, A. C. (2002). Iran's Strategic Culture and Weapons of Mass Destruction: Implications for US Policy. The US: Air War College. [In Persian]
- Cochran, M. (2009). Normative Theory in International Relations: A Pragmatic Approach. Cambridge University Press. [In Persian]
- Dehghani Firouzabadi, S. J. (2006). Identity and interest in the foreign policy of the Islamic Republic of Iran. Strategic Studies Research Institute. [In Persian]
- Dehghani Firouzabadi, S. J. (2009). Foreign Policy of the Islamic Republic of Iran. 3rd edition, Samt. [In Persian]
- Dunne, T., Kurki, M., & Smith, S. (Eds.). (2021). International relations theories: Discipline and diversity. Oxford University Press, USA.
- Eral, T. H. (2013). The Revolution Military Affairs: Prospects and Cautions, Strategic Studies in Stitute. [In Persian]
- Fuller, G. (2013). The center Of The Universe: The Geopolitics Of Iran, translated by Abbas Mokhbar, second edition, Nahr-e-Markaz. [In Persian]
- German, T. (2023). Learning the wrong lessons: Russian views of the changing character of conflict. In War changes everything: Russia after Ukraine. NATO Defence College.
- Ghafari, M. and Shariati, S. (2007). The Foundations of Idealism in Iranian Political Culture. Culture Strategy, Vol. 1 (3), pp.65-84 . [In Persian]
- Gheysari, N., and Khezri, E. (2017). Defense Policy of Islamic Republic of Iran; Check Macro Documents. The Islamic Revolution Approach, Vol. 10(37), pp. 57-74. [In Persian]
- Gotz, N. and Christian Atwardt (2008). "The Revolution in Military Affairs, its driving forces Elements and Complexities", Institute for peace Research and Security Policy at the University of Hamburg.
- Habibi, E., Aghadavood Jolfaei, S. R., & Valikhani Dehaghani, M. (2024). Anticipating the management model of asymmetric wars in the field of defense of popular forces. *Futures Studies Of The Islamic Revolution*, 5(1), 223-252. [In Persian]
- Imam Ali. Nahj al-Balagha [In Persian]
- Imam Khamenei, S. A. (1990). Statements in the meeting of military and law enforcement commanders. <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=2410> [In Persian]
- Imam Khamenei, S. A. (2001). Statements in the meeting of the families of the martyrs of Kashan, Aran and Bidgol, <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=3093> [In Persian]

- Imam Khamenei, S. A. (2008). Nowruz message of the leader of the revolution on the occasion of the year 2008, <https://farsi.khamenei.ir/message-content?id=287> [In Persian]
- Imam Khamenei, S. A. (2010). Statements at the meeting of the Basij members of the academics of universities, <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=9640> [In Persian]
- Imam Khamenei, S. A. (2014). Statements in the meeting of officials and ambassadors of Islamic countries, <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=27114> [In Persian]
- Imam Khamenei, S. A. (2015). Statements at the Imam Hossein University, <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=33172> [In Persian]
- Imam Khamenei, S. A. (2016). Statements at the meeting of the members of the Islamic Development Coordination Council, <https://farsi.khamenei.ir/speech-content?id=38575> [In Persian]
- Imam Khomeini, S. R. (2000), Sahifeh-Ye Imam, volume 2. Institute for compilation and publication of Imam Khomeini's works. [In Persian]
- Imam Khomeini, S. R. (2000), Sahifeh-Ye Imam, volume 20. Institute for compilation and publication of Imam Khomeini's works. [In Persian]
- Imam Khomeini, S. R. (2000), Sahifeh-Ye Imam, volume 21. Institute for compilation and publication of Imam Khomeini's works. [In Persian]
- Imam Khomeini, S. R. (2000). Sahifeh-Ye Imam, volume 10. Institute for compilation and publication of Imam Khomeini's works. [In Persian]
- Imam Khomeini, S. R. (2000). Sahifeh-Ye Imam, volume 18. Institute for compilation and publication of Imam Khomeini's works. [In Persian]
- Jamshidi, M. H. (2001). The Basics and History of Military Thought in Iran. Revolutionary Guards Corps Command and Headquarters Faculty. Vice-Chancellor of Research. [In Persian]
- Karamnia, R. (2016). A strategic defense model based on the defense thought of Imam Khomeini. National Defense University. [In Persian]
- Katouzian, H. (2020). "Iran's Long History and Short-Term Society". International Journal of New Political Economy, Vol. 1(1), 23-34.
- Kauppi, M. V., & Viotti, P. R. (2023). "International relations theory". Rowman & Littlefield.
- Kauppi, M. V., & Viotti, P. R. (2023). International relations theory. Rowman & Littlefield. (4), pp. 158-185. [In Persian]
- Mosallanejad, A. (2008). Political Culture of Iran. Farhang Saba. [In Persian]
- Öztürk, Z. A. (2023). "Normative International Relations Theory Today" in Tayyar Ari, Critical Theories in International Relations: Identity and Security Dilemma, Rowman & Littlefield.
- Qaderi, H. (1999), Other thoughts, Nashr e Boaqeh. [In Persian]
- Rajaei, F. (1996), The Evolution of Political Thought in the Ancient East. Ghoomes Publishing Company. [In Persian]
- Rajaei, F. (2012). Iranian Ideology and Worldview: Cultural Export of the Revolution. Baaz Publications. [In Persian]
- Ramazani, R. (2009) Understanding Foreign Policy of Iran. A Quarterly Journal of Foreign Relations, Vol. 1 (1), pp. 11-20, [In Persian] (20.1001.1.20085419.1388.1.1.1.6)
- Rashidzadeh, F. (2014). Military Security in Imam Khamenei's Discourse (i.e., the Supreme Commander-in-Chief; may His shadow extend). Military Management Quarterly, 14(54), 29-70. [In Persian]
- Rezaei Mirghaed, J., Shahabi, R., & Akbarzadeh, F. (2023). Compilation of the strategic model of the sanctions policies of the United States towards the Islamic Republic of Iran with an emphasis on three major security discourses (Joe Biden's presidency). *Security Horizons*, 16(59), 37-63. [In Persian]

- Seliktar, O., & Rezaei, F. (2020). "Iran, Revolution, and Proxy Wars". Cham: Springer International Publishing.
- Seyyed Qutb, (1989). Islam and World Peace, translated by Zain al-Abidin Ghorbani and Hadi Khosrowshahi, Islamic Culture Publishing. [In Persian]
- Shafeghat, A., Elyasi, M., Bamdadsoofi, J., & Tabatabaiean, S. H. (2016). Qualitative Analysis of Innovation System from the Perspective Discourse of Islamic Revolution in the Defense Industry. *Journal of Improvement Management*, 10(2), 71-85. [In Persian]
- Smith, K. (2009). "Constructing Africa (ns) in International Relations Theory". Paper Presented to the Annual Meeting of ISA-Abreact Puc-Rio De Janiro, Brazil.
- Tilford H. E. (1995). "The Revolution Military Affairs: Prospects and Cautions", Strategic Studies institute.
- Torabi, G., and Rezaee, A. (2012). Strategic culture of Islamic Republic of Iran: Affirmative context and principle criteria. *Strategic Studies Quarterly*, 14(54), 135-162. [In Persian] 20.1001.1.17350727.1390.14.54.6.4
- Zargar, A. (2007). Normative Theory of International Relations in the Contemporary World. *Foreign Policy Quarterly*, Vol 21 (3), pp. 599-636. [In Persian].

